

הואיל משה באר את התורה

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הִירְדֵן בְּמִדְבַר פְּעֻרָבָה מִזֶּה יוֹם בֵּין פֶּאֶרְזָן וּבֵין תַּפֵּל וְלִבְנֵי וַחֲצֵרַת וְדִי זָהָב: ... וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂרֵי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם: ... בְּעֵבֶר הִירְדֵן בְּאַרְץ מִזְרָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר: (דברים פרק א פסוקים א-ה).¹

וַיְהִי בַיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבִרוּ אֶת הִירְדֵן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ וְהִקְמַתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשִׁדְתָּ אֹתָם בְּשֵׂיט: ... וְכִתְבַתְּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בָּאֵר הַיֵּטֵב: ס (דברים כז א-ח).²

וַיֹּאסְפוּ כָּל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל הַרְחֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמַּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֹזְרָא הַסֹּפֵר לְהֵבִיא אֶת סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל: ... וַיִּפְתַּח עֹזְרָא הַסֹּפֵר לְעֵינֵי כָּל הָעָם כִּי מַעַל כָּל הָעָם הָיָה וְכִפְתָּחוּ עִמּוֹ כָּל הָעָם: ... וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפְּרֹשֶׁת וְשׁוֹם שָׁכַל וַיְבִינּוּ בְּמִקְרָא: (נחמיה פרק ח פסוקים א-ח).³

מסכת סוטה דף לה עמוד ב

נמצאת אתה אומר: שלשה מיני אבנים היו; אחד שהקים משה בארץ מואב, שנאמר: "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר וגו'", ולהלן הוא אומר: "וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת וגו'", ואתיא באר - באר;⁴ ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, שנאמר: "ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן"; ואחד שהקים בגלגל, שנאמר: "וואת שתיים עשרה האבנים האלה אשר לקחו וגו'".⁵

ספרי דברים פרשת דברים פסקא ד

"בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר". ר' יהודה אומר: אין 'הואיל' אלא התחלה, שנאמר: "הואיל נא ולין וייטב לבך" (שופטים יט ו).⁶ ואומר: "ועתה הואלת לברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך" (דברי הימים א יז כז).⁷ וחכמים אומרים: אין 'הואיל' אלא שבועה, שנאמר: "ויואל משה לשבת את האיש" (שמות ב כא).⁸ ואומר: "ויואל שאול את העם לאמר" (שמואל א יד כד).⁹

¹ מה הם הדברים שדיבר משה אל כל ישראל? מה ציווה ה' אותו אליהם? התשובה: ביאור התורה - כך משתמע מפשטם של הפסוקים. אך מהו ביאור זה? באילו אופנים צריכה התורה ביאור שאם לא כן יכלנו להבינה בדרך אחרת?

² "ביאור" נוסף של התורה מצוי בקצה השני של הספר בציווי כתיבת התורה על אבנים אחרי הכניסה לארץ! נושא עליו דרשנו בדברינו [האבן תשמור את האבן](#) בפרשת כי תבוא. מפתה לחשוב ששני ביאורים אלה משלימים זה את זה, הראשון כאמור בתחילת הספר ובע"פ ועם הפנים פנימה לבני ישראל; והשני בסוף הספר צופה פני ספר יהושע בכתיבה על אבנים ועם הפנים לכל העולם.

³ פה אמנם לא נזכרת המילה "באר", אך אפשר לראות באסיפה הגדולה שערכו עזרא ונחמיה בראש השנה (באחד לחודש השביעי) שבה לא רק "קראו" בתורה כי אם גם פרשו, דנו ("שום שכל") והבינו במקרא, ביאור נוסף של התורה. מה גם שאסיפה זו הפכה בהמשך החודש, בכ"ד בו, לכרייתת האמנה (נחמיה פרק י) בדומה לכרייתת ברית לצד באור התורה אצל משה ויהושע. אבל את המילה "ביאור" לתורה מצאנו רק בספר דברים. ואנו נבקש להידרש במקצת גם למילים "הואיל משה".

⁴ היקש. המילה "באר" בפרשתנו מתחברת עם המילה "באר" בפרשת כי תבוא (הבדל קטן בניקוד).

⁵ וההמשך שם בברייתא כיצד כתבו את התורה אם על האבנים ממש וסדו בסיד או על הסידי, מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון שנוגעת למחויבות אומות העולם לתורה, מפורט בדברינו [האבן תשמור את האבן](#) בפרשת כי תבוא. עניינינו כאן והפעם הוא במשה, בחלק הראשון של דברי הגמרא בו היא מחדשת שגם משה כתב את התורה על אבנים עוד בערבות מואב (ויהושע הקים שניים). הגמרא מחברת את ביאור התורה שבתחילת ספר דברים לביאור התורה בסופו. משמעות הדבר הוא ששני הביאורים אחד הם ושאת כל ספר דברים יש לקרוא ברצף אחד וכעניין אחד (ראה הדעה שגם מי שלא דורש סמוכים בכל התורה, דורש סמוכים בספר דברים, ברכות כא ע"א, בדברינו [ספר דברים - משנה תורה](#) בפרשה זו, גם "אין מוקדם ומאוחר בתורה" לא נזכר כמעט בכלל בקשר לפרשיות ספר דברים). אנחנו נתמקד בפסוק "הואיל משה באר את התורה הזאת" שבפרשתנו.

⁶ בפרשת פילגש בגבעה, החותן שמפציר בחתנו הלוי שיישאר עוד לילה ללון בביתו.

⁷ בתפילת דוד אחרי שנתן הנביא מודיע לו שלא הוא יבנה את בית המקדש. נראה שהואלה כאן איננה רק התחלה אלא גם לשון ריצוי, כרוצה לומר: ועתה רצית לברך וכו'. ולהלן נראה פירוש כזה.

⁸ שזה עצמו מדרש, ראה דברינו [השבועה שנשבע משה ליתור](#) בפרשת שמות. אבל פשט הפסוק הוא כפי שמפרש בכור שור: "הואיל - רצה, כמו 'ויואל משה לשבת'. ולפי זה משה רצה היינו ביקש לבאר את התורה. המקור השני (הבא) מספר שמואל במלחמת שאול ויונתן בפלשתים הוא אכן שבועה כפשוטו.

⁹ עפ"י חכמים, הואיל של משה איננו לשון רכה ונעימה כאדם האומר לחבירו: הואיל נא לכבדני בכך וכך, אלא כשופט המחמיר עם עד או נאשם ואומר לו: הואיל בבקשה לענות על שאלתי. על סיפה של ארץ ישראל ולפני הסתלקותו, משיבוע משה את בני ישראל להיות קשובים לביאור התורה שהוא מתכוון ללמדם. איפה לנו עוד "הואיל" במקרא? ראש לכולם הוא: "הנה נא הואילתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר" (בראשית יח כז) של אברהם בטיעונו להצלת סדום, שהוא בלשון מפיסת וכנועה (אבן עזרא ור"ק מפרשים שם: הואילתי - רצית). ויש עוד "הואיל" במקרא שניתן לפרשם לכאן או לכאן, מתחינה וריצוי ועד שבועה ובתווך פשוט 'התחלה',

"באר את התורה הזאת לאמר", אמר להם: כבר אני סמוך למיתה. מי ששמע פסוק אחד ושכחו - יבוא וישננו, פרשה אחת ושכחה - יבוא וישננה, פרק אחד ושכחו - יבוא וישננו, הלכה אחת ושכחה - יבוא וישננה. לכך נאמר: "באר את התורה הזאת לאמר".¹⁰

בעל הטורים דברים פרשת דברים פרק א פסוק ה

הואיל - ג' במסורה. הואיל משה. ואיך: "כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם" (שמואל א יב כב). "הואיל הלך אחרי צו" (הושע ה יא). היינו דאמרין: "בין כך ובין כך קרויין בניו של מקום" (קידושין לו א) - בין עושין רצונו של מקום שמקיימין את התורה דהיינו הואיל משה, ובין עובדין ע"ז דהיינו: "הואיל הלך אחרי צו", "הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם".¹¹

את התורה הזאת לאמר. וסמך ליה ה' אלהינו. כלומר הזהירם על ייחוד השם (עיין ילקוט שמעוני חלק א תורה) רמז תתלג).¹²

התרגומים לדברים א

תרגום אונקלוס: בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: תרגום המיוחס ליונתן: פְּעִיבְרָא דִּי־וֹרְדְנָא בְּאַרְעָא דְּמוֹאָב שׁוֹרֵי מִשָּׁה לְמַלְפָּא ית פְּתַנְמִי אֹרִייתָא הִדָּא לְמִימָר.¹³

רש"י דברים פרשת דברים פרק א פסוק ה

הואיל - התחיל כמו (בראשית יח, כז) הנה נא הואלתי: באר את התורה - בשבעים לשון פירשה להם.¹⁴

כגון זה של בני הנביאים אצל אלישע, מלכים ב ו ג: "וַיֹּאמֶר הָאֶחָד הוֹאֵל נָא וְלֶךְ אֶת עֲבָדֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אֵלֶיךָ, באיוב ו כח: "וְעֵתָה הוֹאֵלוּ פָּנֶי בִי וְעַל פְּנִיכֶם אִם אֶכְזָב", בהושע ה יא: "עֲשׂוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאֵל הֶלֶךְ אַחֲרַי צֹר", ויש עוד.

מהו "ביאור התורה"? "לאמור" אותה, היינו לחזור ולשננה עד שלא תישכח. כך גם במדרש תנאים ובמדרש הגדול על הפסוק. המטרה המרכזית של **ספר דברים הוא משנה תורה** (ראה דף בנושא זה) היא לשנות, לשון ולזכור את התורה, מן הסתם גם לרדת לפרטים בהלכות מסוימות. כך רואה משה את תפקידו ערב מותו. לנושא זה, ביאור התורה, מוקדשים כארבעים היום מראש חודש שבט בו משה פותח את ספר דברים ועד מותו בז' באדר. האם הצליח משה במשימה זו? ראה מסכת תמורה טז ע"א: "אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע: שאל! א"ל: לא בשמים היא. אמרו לו לשמואל: שאל! אמר להם: אלה המצות - שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה ... אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שנפטר משה רבינו לן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימש מתוך האהל? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות". ראה שם ובדברינו **כי לא תשכח מפי זרעו** בפרשת וילך כיצד חזרו ההלכות.

לפני שנתמקד בביאור התורה, הנה עוד פירוש ל"הואיל" בדרכו של בעל הטורים שמפרש ביטויים ולשוונות במקרא בשיטה הפילולוגית ומחבר שלושה "הואיל" לרעיון שמובע בגמרא בקידושין ויסודו בפסוקי הושע הקשים בפרקים א ו-ב ובעצם בדברי משה ירמיהו וישעיהו והדרשות עליהם, שבשעת כעסו של הקב"ה הוא אומר אתם לא בני ובשעת הריצוי אומר: אתם תמיד בני. ראה שם בגמרא ובדברינו **הושע פרק ב פסוקים ד-ז** בהפסרת פרשת במדבר. בא בעל הטורים ומעמיד את "הואיל" של משה בפרשתנו בצד החיובי של "עושים רצונו" ואת "הואיל" של הושע ושל שמואל (בנאומו הפרידה שלו ומינוי המלך) בצד שעובדים עבודה זרה. נראה שיש כאן גם רמז ל"הואיל" של שבועה שבגינה עם ישראל יישאר תמיד בניו של מקום.

ומהו ביאור "התורה הזאת" עפ"י בעל הטורים? - ייחוד השם. פרשת "שמע ישראל" שתבוא בעוד שישה פרקים בפרשה הבאה, דברים ו ד: "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". קצת רחוק, אבל הקישור הוא בחיבור פסוקים ב-ו בפרק א בו אנו עומדים וקריאתם ברצף: "... הוֹאֵל מִשָּׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר: ה' אֱלֹהֵינוּ וכו' ". מה הואיל משה לבאר? את "ה' אלוהינו" של קריאת שמע שהוא ייחוד השם. ובא העורך ומגייס לחיבור זה את מדרש ילקוט שמעוני בפרשת ואתחנן על הפסוק "שמע ישראל" שדורש שם: "ומה תלמוד לומר: ה' אלהינו? עלינו לייחד שמו ביותר".

ובתרגום של כתר יונתן חזרה לעברית: "בעבר של הירדן בארץ של מואב החל משה ללמד את דברי התורה הזאת לאמור". הדגש בתרגומים הוא על הפעלים: פר"ש ולמ"ד, שהם מילה נרדפת (לפחות בעברית של ימינו) לפועל בא"ר וכך גם סב"ר. ביאור התורה הוא בפשטות הסברתה ופרשנותה. ומי אם לא התרגומים עצמם בראש מפעל זה! זה תפקיד המתורגמן שעומד ליד הקורא בתורה, או ליד החכם הדורש ומסביר את דבריו לקהל הרחב בשפה יותר פשוטה, לעיתים גם בתרגום לשפה שהם מבינים (ארמית, יוונית, ערבית, אנגלית). ומה לנו מתאים יותר מאשר הדרשות על "אלה הדברים" שספרי תורה נכתבים בכל לשון. ראה דברינו **אלה הדברים - בכל לשון** בפרשה זו. ראה גם המדרש כיצד מצווה הקב"ה את משה: "קח לך את יהושע, לך ועמוד לו תורגמן וידרוש לפניך בראש גדולי ישראל" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק יז). עוד מצאנו בפירוש פני דוד (החיד"א) לפסוק שלנו: "הואיל משה באר את התורה הזאת - כי משה רבינו רבן של ישראל והמתורגמן שלו אהרן. ובאחרית הימים בדורו של משיח יבוא משה בגלגול וילמד תורה לישראל ויהיה ערל שפתים והמתורגמן שלו אז יהיה אליהו ... וזה רמז הואיל משה דאליהו יהיה מתורגמן למשה לבאר התורה". גם באחרית הימים תצטרך התורה ביאור ע"י מתורגמן. אליהו יבאר את תורת משה (תיק"ו).

בפירוש "הואיל" נוקט רש"י את שיטת ר' יהודה במדרש ספרי לעיל ומתעלם משיטת חכמים שהייתה כאן שבועה. בביאור התורה פותח כאן רש"י צוהר גדול שמתחבר מחד גיסא לגמרא סוטה לעיל (שם, אבל בקטע שלא הבאנו, ראה מסכת סוטה פרק ז משנה ה) שאת התורה כתבו בשבעים לשון! בשביל מי? בשביל אומות העולם? בשביל בני ישראל בתפוצותיהם עתיד? מאידך גיסא, יש כאן קו המשך ברור לתרגומים לעיל. כך מבינים מפרשי רש"י, ראה למשל פירוש ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) שאומר: "באר את התורה בשבעים לשון פירשה להם" על בסיס ההיקש: "באר - באר" שראינו בגמרא סוטה לעיל. אבל נראה שיש לרש"י סיוע טוב יותר ממדרש בראשית רבה מט ב: "מעמיד אני מהן שבעים זקנים ... ומעמיד אני מהן משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון". פה מדובר על הגיה ואמירה בע"פ בשבעים לשון, לא בכתיבה על אבנים. והדברים חוזרים להלכה שאין מעמידים בסנהדרין רק מי שבקי

בְּעֵבֶר הִירְדָן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר: ה' אֱלֹהֵינוּ דָּבָר אֱלֵינוּ בְּחָרֵב לְאָמֹר רַב לָכֶם שְׁמַע בְּהָר הַזֶּה: (דברים פרק א פסוקים ה-ו).¹⁵
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד (דברים פרק ו פסוק ד).¹⁶

אבן עזרא דברים פרשת דברים פרק א פסוק ה

הואיל משה באר - ... והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם, ואמר להם כל המצות, גם עשרת הדברים, ששמעו אבותיהם מפי השם, ישמעו גם הם מפי ציר נאמן.¹⁷

רמב"ן הקדמה לדברים

הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל, ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת כהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אות' להם ... אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם, פעם להוסיף בהם ביאור, ופעם שלא יחזיר אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבואו בספר הזה ... אזהרות מרובות זו אחר זו ...¹⁸

וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקב"ה במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם... ולחזק לבם, בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם. שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד. ולכן הודיעם משה רבינו כי הקב"ה רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו. וכענין שאמר הכתוב: "כי עמך הסליחה למען תורא".¹⁹

בשבעים לשון (סנהדרין יז ע"א, "שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן"), ובמנחות סה ע"א שבחו של מרדכי שלא רק הבין שבעים לשון, אלא ידע לשלב ולתבל דרשותיו במגוון לשונות ושפות ולפיכך נקרא "בלשן". ומתן תורה עצמה היה בארבע לשונות: עברי, רומי, ערבי, ארמי (ספרי דברים פיסקא שמג).

¹⁵ נחזור לפסוקים בהם פתחנו ונקרא את פסוק ה-ו ברצף. ובדגש על המילה "לאמור" שמחברת את סוף פסוק ה עם תחילת פסוק ו (והיא תחילת "לאמור" של הקב"ה למשה בחומשים הקודמים, הקדמת רמב"ן לספר דברים שנראה מקצתה להלן). במה עוסק פסוק ו? העוסק במסעות בני ישראל! לכל אלה שמפרשים שביאור התורה הוא פירוש המצוות והחוקים בצורה זו או אחרת, יש קושי גדול בפשט המקרא, כיצד מיד לאחר הכותרת "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" פותח משה בסיפור היסטורי של המרגלים וכיבוש עבר הירדן המזרחי!

¹⁶ רוב המפרשים מבינים שביאור התורה במשמעות פירוש המצוות מתחיל מפרק ו פסוק ד: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד", ראה בעל הטורים לעיל והערה 12. גם מי שמבקש להקדים את חלק המצוות לפרק ה פסוק א: "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דָבָר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וְלִמְדַתְּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹתָם" כגון ספורנו דברים ד מז שמפרש: "וירשו את ארצו. אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצוות ואין מחריד הואיל לבאר את התורה והמצווה ולהזהיר עליהם", או פירוש עקידת יצחק שרואה בפסוקים מד-מה בדברים פרק ד: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים" פתיחה לביאור התורה, נדרש להתמודד עם תיאור מעמד סיני שבא מיד שם שהוא יותר תיאור המעמד מאשר דינים ומצוות; בוודאי מי שינסה להקדים לפרק ד פסוק א: "ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם" שנראה פותח את מעמד הר סיני אך לאחריו באה נבואה עתידית קשה: "כי תוליד בנים ובני בנים" שנקרא בתשעה באב בשחרית. אז איפה בדיק מתחיל ביאור התורה?

¹⁷ נראה שאבן עזרא בלשונו הקצרה והעניינית נותן תשובה פשוטה לשאלתנו. ביאור התורה כולל גם את תולדות העם וסיפור קורותיו. היופי של פרקי ספר דברים הראשונים, פרשות דברים-ואתחנן-עקב, הוא השילוב של סיפור היסטורי ודרישה לקיום התורה והמצוות. בתוספת עשיית **הטוב והישר** עליו הרחבנו בפרשת ראה. אין כל בעיה בחיבור פסוקים ה ו-ו ועם המילה "לאמר". זו האמירה, וזהו ביאור התורה: הפירוש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם, כל המצוות, עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם - "ישמעו גם הם מפי ציר נאמן" (חידת אבן עזרא: "ארבעה עמודי על הים, צור וציר צאן וצור"). גם אם נמצא הסברים לפשר המרחק בין תחילת הספר בפסוק: "הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" והתחלת ביאור מצוות התורה בפרק ו פסוק ד: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד", עדיין באים אחרי כן תיאור ההליכה במדבר, פרשת לוחות ראשונים חטא העגל ולוחות שניים ועוד. אין מנוס מלראות כל זאת כביאור התורה כפי שיחתום אחר"כ משה את ספר דברים בשירת האזינו "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור", ומהציווי לכתוב את השירה לומדים חז"ל את מצוות כתיבת ספר תורה לדורות. ספר שלא בכדי מתחיל בסיפור בראשית העולם והאבות.

¹⁸ בקטע שהשמטנו מתמודד רמב"ן עם הבעיה שיש בכל זאת "מצות שלא נזכרו כלל" בארבעת החומשים הקודמים "כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושין באשה ועדים זוממין וזולתן", אבל הוא מדיגש שכולם "כבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד ... אבל לא נכתבו ... כי אולי לא נהגו באותן המצוות רק בארץ אף על פי שהן חובת הגוף ... או מפני שאינן תדירות". רמב"ן הוא שקבע את מטבע הלשון לגבי מצוות ספר דברים איזה מהן היא "מצוה מבוארת" ואיזו "מצוה מחודשת" (ראה פירושו למצוות מתנות כהונה שלא נזכרה בספרים הקודמים, בדברים יח ג שהיא "מצוה מחודשת"), אבל כאן, בהקדמה לספר דברים, ביאור התורה הוא רק תוספת הסבר ופירוט או אזהרות! מה שמזכיר אולי את "הואלה" בשיטת חכמים שהיא שבועה.

¹⁹ הסיפור היסטורי המלווה בדברי תוכחה וכיבושין איננו ע"פ רמב"ן ביאור התורה. זה יתחיל מאוחר יותר באחד מהפסוקים שהצענו לעיל (רמב"ן מעדיף את סוף פרק ד תחילת פרק ה), אבל דברים אלה הכרחיים כהקדמה לפתיחה לביאור התורה. כך מפרש רמב"ן גם בפסוק הראשון בפרשתנו (לאחר ההקדמה): "כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצוות, אמר להם בתחילת דבריו, ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבשו הארץ מיד ונעבור את הירדן, וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה. ונמשכו דברי הפתיחה הזאת, עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חוקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום וכו' ... אז קרא משה אל כל ישראל

רמב"ן דברים פרק א פסוק א

והנה הזכיר בכאן שני דברים. אמר שדבר משה אל בני ישראל "ככל אשר צוה ה' אותנו אליהם", וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה. ואמר שהם ככל אשר צוה אותנו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה. והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם "וידבר ה' אל משה", ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטווה מפי הקב"ה. ואמר עוד כי "הואיל משה באר את התורה", וזה רמז במצות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים. וטעם "הואיל משה", שרצה לבאר להם את התורה, והזכיר כן להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו השם בזה, מלשון "הואיל נא ולין (שופטים יט ו), "ולו הואלנו ונשב" (יהושע ז ז), וכן רבים.²⁰

אלשיך פרשת דברים

אמרו ז"ל (עבודה זרה ה ב) מכאן שאין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה ... וזה מאמרו יתברך ויהי בארבעים שנה שהוא אחר הפלגת זמן ... ופירש הטעם בנועם מאמרו באומרו ככל אשר צוה ה' אותנו אליהם. כלומר, תדע למה היה זה אחר ארבעים שנה עם היותו כבר סמוך למיתתו ... כי אז היה זמן שהם ירדו לסוף דעתו, שאין אדם יורד לסוף דעתו עד ארבעים שנה. והוא, כי בעצם הנה סוף דעתו של משה הוא אשר קבל מאתו יתברך בעצה שהוא תכלית נקודת האמת. אך טרם מלאת הארבעים שנה לא הגיעו ישראל לגדר תדמה קבלתם ממשה אל קבלת משה מהקב"ה, כי אם בהשמטת עומק נקודת טעמי קצת דברים הגורמים שינוי בכמה דברים. אך אחר ארבעים שנה אז הוא זמן שירודים לסוף דעתו כאשר קבלו מאתו יתברך.²¹

שבת שלום

ונזכה לראות בנחמת ציון ובנין ירושלים

מחלקי המים

אשר היו לפניו ואמר (להלן ה א) שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום, והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפי הקב"ה, ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (להלן ו ד), וכל המצות שבספר הזה. יש פתיחה ודברי מבוא, כמו כל דרשן שמתחיל בפתיחתא ואח"כ קצת נמשך ונגרר, ויש ביאור התורה. אבל בהקדמה למעלה, גישת רמב"ן רכה ואבהית יותר. מטרת הפתיחה הארוכה היא להקדים תקווה לחרדה. אריכות הדברים באה לתת ביטחון לעם. בארבעים היום שאני עומד פה בערבות מואב ומבאר לכם את התורה, אומר משה לדור הבנים שעתידי להיכנס לארץ, אני לא רק חוזר ומבאר לכם את פרטי התורה ושתבואו ותשאלו עכשיו כל מה שלא ברור לכם (מדרש ספרי לעיל), אני גם נותן לכם סקירה היסטורית של הקורות את אבותיכם שגם אם נשמעת לכם קשה, היא אופטימית ביסודה. תמיד יהיו הרחמים והסליחה, מה שמחזיר אותנו לפירוש בעל הטורים והערה 11 לעיל ואולי גם לדברי אבן עזרא שהסקירה ההיסטורית כן כלולה בביאור התורה. דברי רמב"ן אלה יפים ונעימים, אבל נראה שקשה מאד להולמם בשל סיום הספר. אם את התוכחות, דברי הפתיחה, ניתן לפרש בעין אופטימית, מה נעשה עם התוכחות הקשות של פרשת כי תבוא וניצבים?

²⁰ עיון בהמשך פירושו של רמב"ן בתחילת ספר דברים מחזיר אותנו לדרשות על "הואיל משה" ולנקודה "עדינה" של מעמד ספר דברים בהשוואה לשאר ספרי התורה, נושא שכאמור כבר דרשנו בו מעט בדברינו [אלה הדברים – בכל לשון](#) בפרשה זו. בהקדמתו לספר דברים (חלקה הבאנו לעיל) אומר רמב"ן שהסיבה שאין בכל ספר דברים לשון "וידבר ה' אל משה לאמר", "צו את בני ישראל" או "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם" למצוה פלונית היא משום שכל המצוות "כבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד בשנים הראשונות קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית". כאן, מפנה רמב"ן את תשומת לבנו שבראש הספר מופיעה הכותרת: "... בעשתי עשר חדש באחד לחמש דבר משה אל בני ישראל כל אשר צוה ה' אתו אלהים". כיצד נערוך פסוק זה מול הפסוק "הואיל משה באר את התורה"? נראה שאפשר לפתור סתירה-לכאורה זו בדרשה זו או אחרת בפרט אם נאמר שהואיל משה הוא מילה רכה של התחלתי או רציתי כנ"ל. אבל רמב"ן רואה בסתירה-לכאורה זו מקום חשוב להתגדר בו ולהציב עקרון פרשני-הלכתי חשוב, כמי שעסק הן בפירוש המקרא והן בהלכות (פירוש לתלמוד, השגות על ספר המצוות לרמב"ם). ספר דברים מכיל כאמור מצוות מיוחדות ומצוות מבוטאות. על אלה המחודשות "שלא נזכרו עד הנה בתורה" הקדימה פתיחת הספר ואמרה: "ככל אשר צוה ה' אותנו אליהם" – הכל מגבוה, הכל מסיני ומאוהל מועד אלא שלא נכתב ואולי גם לא נלמד עד כאן. אבל על אלה "המבוטאות" – "הואיל משה באר את התורה הזאת" ומעצמו התגבר ללמד את בני ישראל לפני מותו ולבאר להם התורה (ראה שוב ספרי לעיל) – "מעצמו ראה לעשות כן ולא ציווהו השם". זו המשמעות של "הואיל משה" וזה המסר במה ואיפה וכמה יכול פרשן ודרשן ל"הואיל" ולהועיל מעצמו. וכמעט אמרנו: יותר משהעגל רוצה לינוק, הפרה רוצה להניק (דברי רבי עקיבא כשהיה חבוש בבית האסורין לרבי שמעון בר יוחאי, פסחים ק"ב ע"א).

²¹ אלשיך מאיר את כל הנושא באור אחר ומאד אנושי. הסתירה לכאורה בין "ככל אשר ציווה ה' אותנו" ובין "הואיל משה לבאר את התורה" נפתרת ע"י הגורם השלישי הוא בני ישראל. הציווי של הקב"ה היה כל הזמן, משה קבל את נקודת האמת מזמן. אבל לא היה יכול להעביר אותה הלאה משום הכלל "אין אדם יורד לסוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה". לא בכדי פותחת התורה בפסוק: "ויהי בארבעים שנה". בתום ארבעים שנות נדודי בני ישראל במדבר, ערב הסתלקותו של משה, יורדים בני ישראל לסוף דעתו של משה, לרגע שבו קבלתם ממש תידמה לקבלת משה מהקב"ה. זה הרגע בו יש טעם ותכלית לביאור התורה. זה הרגע בו "נעתקה קבלתם ממנו אליהם עד גדר שככל אשר צוה ה' אותנו כן היה אליהם. כי אז ירדו לסוף דעתו שהוא ככל אשר קבל מאתו יתברך". "על כן אז רצה לבאר להם כל התורה כאחד למען בכל חלקיה ירדו לסוף דעתו. מה שאין כן בכל המשך הארבעים שנה כי אם שהוא שונה הלכה בכל יום לאטו". אלשיך לא אומר זאת, אבל נראה שהוא מתכוון לומר שיותר ממה שמשה הואיל לבאר את התורה, בני ישראל הואילו (סוף סוף) לרצות לשמוע את ביאורה ופירושיה. וזה בדיוק ההפך מהמשל על העגל והפרה.